

ИКОНОМИЧЕСКИ И ПРАВНИ РЕФОРМИ В КИТАЙ ПРЕЗ ДИНАСТИЯ ТАН (VII – X в.)

Искра Мангова

На територията на Китай след падането на династия *Хан* (206 пр. Хр. – 220 сл. Хр.) настъпва период на вътрешни конфликти и въстания, продължаващ 350 години. В средата на VI в. Китай се състои от четири основни политически единици – Северна *Джоу* (на северозапад), Северна *Ци* (на североизток), малката държава на династия *Лян* (по средното течение на р. *Яндзъ*) и империята на *Чън* (на юг от долината на *Яндзъ*). Стабилността в Китай започва с идването на власт на династия Суй (581–618), но би било прекалено да приписваме цялата заслуга за политическото обединение единствено на династия Суй, тъй като обединението на северен Китай в действителност е дело на Северна *Джоу*. За краткият период от 37 години, в който съществува Суй, управляват само двама императори – император *Уънди* и синът му – император *Янди*, чиито главни политически ходове са ограничаването властта на аристокрацията и военнослужещите, и въвеждането на нов принцип на заемане на държавните постове, а именно – провеждане на изпити за държавни чиновници от Съвет по гражданските служби на всеки три години, а възможните степени също са три на брой като най-престижна е „*сиуцай*” – „забележителен талант”. Започва се изграждането на нова столица – *Чанан* (Chang’an)¹; въвежда се контрол на служителите чрез “закона за избягване”, според който не се назначава на служба чиновник в областта, в която е роден, и „закона за ротацията” (Робъртс 2009, 85–86), който пък ограничава времево периода на службата. Създава се кодексът *Кайхуан* (Kaihuang lǜ), където са синтезирани северната и южната правни традиции в 12 глави. Някои от най-жестоките наказания са отменени в новия закон, а чиновниците и аристокрацията можело да ползват привилегии при някои

¹ *Чанан* (Chang’an) – столица на Китай по времето на династия Тан, а сега град *Сиан* (Xi’an) в провинция *Шаанси* (Shaanxi).

престъпления срещу дадена сума пари или като приемат да бъдат понижени в длъжност. *Уънди* реформира и поземлената, и данъчна системи. Обикновените хора трябвало да плащат три вида данъци: поземлен данък (изплащан в зърно), данък тъкани (плащан в коприна или лен) и трудов данък (20 дни задължителен труд в полза на държавата за всички пълнолетни мъже). Императорът предприема и други много важни стъпки – демилитаризира населението, което в никакъв случай не означава отказ от водене на войни, започва строежа на защитни стени срещу тюрките и създава военни колонии по границите. В действителност, политиката на двамата императори от епоха Суй показва впечатляващ континуитет. Строителството на големия канал² и на хамбарите в районите на *Луоян* и *Чанан*³ (гр. *Дасин* /*Daxing* преди) започва още при управлението на *Уънди*, а една от първите му инициативи е да изгради двете огромни столици в долините на реките *Вей* и *Луо*.

Първият тански император *Ли Юен*⁴ (*Li Yuan*), роден през 566 г. и починал през 635 г., започва въстание срещу династия Суй през 617 г., но му били необходими близо 7 години⁵, за да осъществи контрол върху цялата територия, обединена от Суй. За да събере поддръжници, той предлага доста по-умерена политика в сравнение с тази на предишния император, и така превзема властта и се обявява

² По дългия 1500 км и широк 60 м канал, успоредно с който върви императорски път, има множество станции (между Янджоу – на север от Яндзъ, и Луоян, те са четиридесетина).

³ Най-големият от хамбарите (разположен на мястото, където се сливат р. Луо и Жълтата река) има капацитет от 20 милиона *шъ*, което се равнява на 12 млн. хектолитра зърно.

⁴ *Ли Юен* – член на северен аристократичен род, който в даден момент започва да претендира, че произхожда от ханско благородническо семейство, но всъщност явно е рожба на смесен брак между *хъбейски* род и *сиенбейци*. При династия Северна *Джоу* баща му получава ранг княз владетел на княжество Тан. *Ли Юен* прави военна кариера и при дин. Суй за успехите при потушаване на въстание е издигнат в началник на важния гарнизон в гр. *Тайюен*.

⁵ През първата година от избухването на бунта на *Ли Юен*, той успява да завладее столицата *Чанан*. На практика обаче избухват множество бунтове в цялата страна, потушаването на които изискват мащабни военни операции, а и претендентите за трона не са малко.

за първия император от новосъздадената династия Тан – император *Тан Гаодзу* (Tang Gaozu, 618–626 г.). Предаването на управлението от Суй на Тан не означава никаква значителна промяна в средите на властта. *Гаодзу*, както и онези, които го подкрепят, произхождат от същите северни аристократични кланове, откъдето произхождат императорите Суй и висшите им служители.

В началото *Гаодзу* следва възприетата от Суй линия в централното и местното управление, и съхранява суйската правна и данъчна система. Би било несправедливо обаче да се смята, че той не прави никакви нововъведения. По време на управлението му са създадени монетни дворове и се секат нов вид пари. Император *Гаодзу* се заема с реорганизация на административното деление и разделя територията на империята на 10 големи региона като назначава инспектори по администрацията, финансите и правораздаването. Създават се академии и висши учебни заведения в двете столици – *Чанан* и *Луоян*, а също така и областни, и околийски училища. Реформите в образователната система и системата от изпити за заемане на държавните постове довеждат до една основополагаща промяна в състава на елита (Глинцер 2002, 68–69; Робъртс 2009, 88–89).

Отменят се задълженията на населението към държавата за минали години, намалява се срокът за принудителен труд, освобождават се продадените в робство селяни. На своите политически противници императорът предлага помилване в замяна на безпрекословно подчинение. Връща се към традиционното разпределяне и обработване на земята и временно освобождава от данъци обработващите пустеещи земи и жителите в слабонаселени райони (Иванова 2006, 41–42).

Следвайки вътрешната политика, започната при династия Суй, император *Гаодзу* подобрява системата от изпити за държавни чиновници и предлага подготовка и обучение за тези изпити, за да могат да се явяват и обикновени поданици.

Според Глинцер (Глинцер 2002, 82), администрацията се състояла от четири главни отдела: първият е **Държавната канцелария**, в подчинение на която са шест министерства, вторият отдел е **Имперската канцелария**, третият – **Великият имперски секретариат**, а четвъртият е **Държавният съвет**, в състава на който освен

императора влизат и висши сановници, и министрите. Канцелариите на централната администрация в Чанан заемали площ от 4,5 км² – това е “императорският град” (*хуанчън*, huangcheng), на юг от двореца (Жерне 2004, 182). Въпреки силната централизирана власт и съществуването на няколко надрегионални служби, същинската управленска дейност се извършвала от субординираните служби в отделните региони (области) (*дао*/dao, а по-късно *лу*/lu), и съответно – в префектурите (*джоу*/zhou или *фу*⁶ /fu) с по два до дванадесет окръга във всяка една от тях в различните години. Броят на префектурите бил около 260, със средно по 240 000 жители. Запазени са данни от 657 г. за 13 465 чиновници при население от около 50 милиона души. Начело на префектурите стояли префекти, а на областите – областни управители. До този момент битувало пренебрежително отношение към служенето в провинциалната бюрокрация. На най-ниското административно равнище били подпрефектурите (*сиен*) – административни единици, наброяващи максимум няколко десетки хиляди жители. Подпрефектурите били групирани по 4–5 в префектури, които нямат еднакъв статут. Тази типична от обединението на империята нататък форма на териториално управление остава гръбнака на упражняването на властта в Китай (Робъртс 2009, 90–91; Жерне 2004, 182–183).

Аграрната система на епоха Тан е също реформирана по уникален начин – земята се разпределя така, че да се осигурят редовни данъчни постъпления за повече от век, а същевременно да се подсилят и социалната стабилност. Практиката да се раздават доживотно равни площи земя възниква още при северната династия Уей, която я приема официално през 486 г., но ако през онази епоха целта била да се насърчи усвояването на нови земи, като се увеличи броят на стопаните, то аграрните разпоредби *тиенлин* (tianling), възприети от Тан през 624 г., целят да се обезпечи всяко семейство със земни площи, необходими за изхранването му и за покриване на данъците (Жерне 2004, 184–185). Поравното разпределение на земите (*дзюнтюенфа*, juntianfa) се състои в следното: пълнолетните мъже на възраст от 18 до 60 г. получават по 100 *му*⁷ земя, като 80 *му* са общин-

⁶ *фу* – префектури от първостепенна важност.

⁷ *му* /mu, 畝 / – мерна единица – 100 *му* = 6,66 дка.

ска земя за частно ползване, а 20 – остават за постоянно владение (*юйе*, *yongye*). На хората над 60-годишна възраст, болните и инвалидите се дават по 40 *му*, а на жените, вдовиците и наложниците – по 30 *му*. На тези от жените, които сами се грижели за стопанство, се дават по 20 *му* земя допълнително, в резултат на което многото запустели земи на юг от реките *Яндзъ* и *Хуанхъ* се превръщат в обработваеми (Шан Юэ 1959, 206). Тази система предполага точно преброяване на населението, пълна информация за кадастъра и разпределяне на населението по пол и възрастова група. Откритите в Дунхуан и Турфан ръкописи от VII – VIII в. предоставят доказателства за действителното прилагане на тази система. Някои документи от Турфан се отнасят до връщането и отпускането на земи съобразно системата на разпределение за пожизнено ползване, а регистрите на населението (*худзи*, *huji*) от Дунхуан съдържат списъци на семействата с посочена възрастта на всеки от членовете и точно описание на земите с техните граници (Жерне 2004, 185).

Данъците се събират не на глава от населението, а на семейство. Получилите земя трябва да плащат ежегодно по два *дана*⁸ ориз, два *джана*⁹ коприна (ако е лен с 1/5 повече) и три *ляна*¹⁰ памук (или три *дзина*¹¹ коноп). Всеки пълнолетен трябва да отработва по 20 дни труд в полза на държавата (трудова повинност) или да плаща по 3 *чи* коприна на ден. Военната повинност е задължителна за мъжете от 20 до 60-годишна възраст. Новонаселилите се земевладелци са освобождавани или от данъци или от трудова повинност за текущата година, а некитайци, заселили се в слабо населени райони са освобождавани на 10 години. Ако вследствие на стихийни бедствия земевладелците претърпят загуби в размер на 40% са освобождавани от поземлен данък, на 60% – от поземлен и търговски данък, а при загуби над 70% отпадали и трите облагания (Шан Юэ 1959, 206–207).

Нов наказателен кодекс бил съставен под наблюдението на *Фан Сюенлин* (Fang Xuanling), *Джансун Удзи* (Zhangsun Wuji) и др.

⁸ *дан* /dan, 担/ – мерна единица за тегло равна на 50 кг.

⁹ *джан* /zhang, 丈/ – мерна единица за площ равна на 11¹/₉ м².

¹⁰ *лян* /liang, 兩/ – мерна единица за тегло равна на 50 г.

¹¹ *дзин* /jin, 斤/ – мерна единица за тегло равна на 1/2 кг.

Той бил под формата на 30 свитъка (*дзюана/juan*). Този кодекс, наричан още „Тански кодекс”, е най-всеобхватният феодален законодателен акт в китайската история до този момент, а по-нататък е в основата на всички по-късно издавани законници (*Bai Shouyi* 2002, 190–230). Правните записи от епохата на династиите Суй и Тан, имащи възможността да се опрат на една дълга традиция в съставянето на правни норми и съдържащи предимно наказателно-правни казуси, демонстрират в голяма степен стегнат изказ и концентрираност, и по този начин отразяват постигнатото още тогава високо ниво на юридическа рационалност (Глинцер 2002). В основата на новия правен кодекс са заложени конфуцианските норми, които дават пълни юридически правомощия единствено на императора, налагат строга социална йерархия и административна субординация. Кодексът отъждествява етическите норми в държавата със семейната етика, като убийството на баща се смята за най-тежко престъпление. Скалата от наказания включва поредица от присъди, които са степенувани по тежест: налагане с пръчка, бой с бамбук, принудителен труд, заточение, придружено от принудителен труд, смърт чрез удушаване, обезглавяване. За разлика от другите типове законодателни актове, кодексът е единствено наказателен (Иванова 2006, 42; Жерне 2004, 184). През управлението на *Тайдзун* разстоянието между императора и равните му в социален план, както и между императора и обикновените хора започва да нараства. Пример за тази тенденция са грижите, които *Тайдзун* полага, за да утвърди превъзходството на императорската родствена линия над „четирите категории кланове” – водещите китайски родове от Североизтока. През 638 г. се издава преработена национална генеалогия, в която ясно се показва, че *Ли* е род, по-виден от останалите (Робъртс 2009, 91).

Първият сборник от закони, за който бе споменато по-горе – (*Танлю шу’и /Tang lü shuyi*) е създаден през 624 г. и финализиран през 637 г. след няколко поправки (Wang 2005). Израз на рационализирането е и съставената от *Ду Йюу/Du You* (735–812 г.) енциклопедия, озаглавена “Общовалидни закони и устави” (*Тундиен/Tongdian*), която е посветена на историческото развитие на ритуалите и държавните институции, и която полага началото на самостоятелна традиция в историографията на институциите.

Създадени са служби, които да се грижат за спазването на законите, като **Съдилището на цензорите** (*yushitai*, yushitai) – един вид общ инспекторат на администрацията, предназначен да разкрива всякакъв вид злоупотреби (случаи на корупция, взимане на рушвет, измами и т.н.) и **Върховен съд** (*dalisi*, dalisi), който разглежда решенията на последна инстанция при спорните случаи и е единствено упълномощен да издава смъртни присъди (Жерне 2004, 182).

Танската политика достига своя просперитет по време на управлението на император *Тан Сюендзун/Xuan Zong* (712–756 г.). Държавата става все по-стабилна, а броят на населението нараства значително – феномен нечуван и невиждан дотогава. Управлението на *Ли Лундзи* (император *Сюендзун*) се разделя на два периода в историческите паметници: период *Кайюен* (Kaiyuan, 开元) – абсолютният апогей на династия Тан и период *Тиенбао* (Tianbao) 天宝) – характеризирани с множество кризи и въстания. През първия период на своето управление, *Ли Лундзи* се ползва от помощта на няколко изключителни министри, най-видният от които е *Яо Чун* (Yao Chong), издигнал се чрез изпитната система до главен министър още по времето на императрица *У Дзътиен* (690–705). Преди да приеме поста си при новия император, той предлага програма от десет точки, като след всяка пита *Сюендзун*: „Ще можеш ли?“. Следват редица промени: броят на главните министри е намален, а властта им засилена, административният и наказателният кодекс са ревизирани, за да се осигурят еднакви мерки за цялата империя. Въвеждат се изисквания към снабдяването с продоволствия и към данъчното облагане. Осъществява се мащабният строителен проект „големите хамбари“ при *Луоян*, *Чанан* и други големи градове.

След поредица от успехи *Ли Лундзи* започва да проявява немарливост към държавните дела, често е критикуван от най-верните си министри, и подразнен от този факт започва да ги сменя. Системата за разпределение на обработваемите земи за пожизнено ползване, предназначена да осигури данъчни приходи от зърно, започва да се срива, тъй като зависела от преброяването на населението, точния кадастър и необходимостта от непрекъснато актуализиране. От друга страна става невъзможно да се приложи навсякъде единно

законодателство, при съществуващите разлики в географските условия и в разпределението на населението. Там, където земята не достигала, преселването било разрешено. Напразни се оказват усилията, положени през първата половина на VIII в., за допълване на списъците с липсващи данни за семействата и за земите. Като резултат се прибегва към един нов принцип на данъчно облагане – *ляншуйейфа* (liangshuifa) “система на две вноски”, а именно: въведени са два срока за внасяне на данъците (лято и есен). Тази система е приложена от министър *Ян Йен* през 780 г., при управлението на император *Дъдзун*. В основата на новото данъчно облагане стои паричен данък, който се изчислява въз основа на произведената продукция и имущественото състояние. Въвеждането на тази система нанася удар на богатите фамилии и чиновниците, които дотогава са освободени от данъци. Тази данъчна система се появява в отговор на развиващата се парична икономика и се запазва през следващите седем века (Жерне 2004, 195–196; Шан Юэ 1959, 225–226; Шефер 1981, 22).

Икономическите преобразувания, постепенно осъществяващият се от края на VI в. упадък на дребните селски земевладелци, както и изместването на стопанския център от долината на р. *Уей* (Weihe) и Севернокитайската низина в посока към района в долното течение на р. *Яндзъ* – впрочем последица от нарастващия обем на търговията и променените методи за отглеждане на ориз, като например отглеждането на разсад – довеждат в провинциите до появата на регионален сепаратизъм и желание за автономност. Израз на тези тенденции към ликвидиране на централната власт е т.нар. „Бунт на четиримата принцове”, при който през 782 г. четирима губернатори се обединяват и създават полуавтономни райони в северен Китай, просъществували близо 150 години. Това развитие на нещата не можело да бъде спряно и от реформисткото управление на главния министър *Ван Шууън* (Wang Shuwen), задържал се на власт пет месеца през 805 г. и възнамеряващ да въведе планово стопанство. Всъщност смяната на девиза “Поднебесната принадлежи на едно семейство” (*тиенся уей дзя/ Tianxia wei jia*) с новия “Поднебесната принадлежи на всички” (*тиенся уей гун/ Tianxia wei gong*) бележи случващите се дълбоки и принципни, стопански и духовни преобразувания.

Следвъстаническият период се характеризира с неспирен династиен упадък. Много от управленските механизми продължават да функционират и с цел запазване целостта на империята, се осъществяват важни реформи в системите на данъчното облагане и администрацията и се възприема нова погранична политика. По време на управлението на *Дайдзун* служител на име *Лиу Йен* решава проблемите със снабдяването на *Чанан* със зърно и подобряването на държавните финанси. Предложението му е да се използват печалбите от държавния монопол върху солта, за да се плаща за поддръжката на каналите и флотилията от товарни лодки. Центърът на производството на сол е делтата на *Яндзъ*, а на транспортната система – *Янджоу*, където реката се съединява с канала (Bai Shouyi 2002, 203–204).

В края на IX в. увеличаването на властта на евнусите във Вътрешния двор и завръщането на многобройни членове на старата аристокрация по високите управленски постове довежда до нарастване на напрежението в средите на чиновничеството. От началото на управлението на император *Тан Уъндзун* (Tang Wenzong, 827–840 г.) се стига до размирици сред населението в най-различни региони на империята, а все повече хора се включват и в нелегални търговски предприятия (контрабанда на сол) и пиратство, така че може да се говори за бандитизъм по места. Периодът на упадък на династия Тан трае 87 години (820–907 г.). През 875 г. бунтовници започват масово да се организират и тръгвайки от *Шандун* плякосват страната. Тези бунтове, свързани с имената на *Уан Сиенджъ* (Wang Xianzhi) и *Хуан Чао* (Huang Chao), продължават до 883 г. включително, като за две години и столицата *Чанан* пада в ръцете на въстаниците. Изглежда, че при нахлуването на войските на *Хуан Чао* в *Чанан* (880 г.) са посрещнати с въодушевление от населението и от 885 г. фактически династия Тан не съществува, въпреки че краят ѝ е официално обявен едва през 907 г. *Джу Уън* (Zhu Wen), първоначално последовател на *Хуан Чао*, но подчинил се в 882 г. на танската войска, основава през 907 г. династия късна Лян (907–923 г.) – първата от цяла серия от пет династии в периода между падането на династия Тан и основаването на династия Сун宋(960–1279 г.) (Глинцер 2002, 84–87; Робъртс 2009, 116; Bai Shouyi 2002, 208–209).

ЛИТЕРАТУРА

Глинцер 2002: Х. Ш. Глинцер. Древният Китай от началото до XIX в., прев. Евелина Вацева. София: ЛИК, 2002. 138 с.

Жерне 2004: Ж. Жерне. Китайската цивилизация, ред. Андрей Пантев. София: ИК Кама, 2004. 510 с.

Иванова 2006: Д. Иванова. История на Китай. – В: Панорама Китай. съст. и редактор: Б. Беливанова. София: Иврай, 2006.

Робъртс 2009: Дж. Робъртс. История на Китай, прев. Капка Герганова, научен редактор и консултант София Катърова. София: Рива, 2009. 415 с.

Рыбакова 1999: В. Рыбакова перевод, введение и комментарий **Уголовные установления Тан с разъяснениями („ТАН ЛЮЙ ШУ И“)**, цзюани 1-8е. Санкт-Петербург, 1999.

Шефер 1981: Э. Шефер. Золотые персики Самарканда. Книга о чужеземных диковинах в империи Тан. Москва: Наука, 1981. 608 с.

Юэ 1959: Ш. Юэ. Очерки истории Китая с древности до опиумных войн. Москва: Восточная литература, 1959. 580 с.

Bai Shouyi 2002: Shouyi Bai. An Outline History of China, Revised Edition. Beijing, Foreign Languages Press, 2002. 大唐开国. 刘后滨 等

Liu 2007: Liu Houbin ed. Da Tang Kaiguo.

著, 中华书局, 北京, 2007.

Wang 2005: Limin Wang. The Tang Code and the Early Social Development of the Tang dynasty. US-China Law Review, Jul. 2005, Volume 2, № 7.